

e.અસ્મિતા

ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમીનું મુખપત્ર

સંપાદક : પંચમ શુક્લ

અંક : 8

19 મે 2020

બંદા

• મુનિકુમાર પંડ્યા

આણંદ કહે પરમાણંદા, કોરોનાનો કેર,
નિયમ કાયદા છો ઘડયા, બંદા ઠેરના ઠેર.

સૌજન્ય : “નિરીક્ષક” – ડિજિટલ આવૃત્તિ; 18 મે 2020

° ° °

કેમ છો ? કુશળ હશો ને, ખરું ને ? આ મહામારીના
દિવસો વેળા તમારે સારુ આ વાચનસામગ્રી પેશ કરીએ.
હોઈ શકે કે તમે તે અન્યત્ર જોઈવાંથી પણ હોય.

ચાલો, ... આવજો ને માણજો. શુભ કામનાઓ.

.....

હુરતીનો હનેપાત (લઘુ નાટક)

• રવીન્દ્ર પારેખ

0

પાત્રો : પતિ, પત્ની, વિજય, રેખા

(રસોડાનું દૃશ્ય. પતિ વાસણ માંજે છે ને પત્ની રસોડામાં વાળે છે. એકાએક વાસણ રસોડાની પાળી પર જોરમાં ઠોકીને બહાર જવા જાય ત્યાં -)

પત્ની : કાં' ચાઈલા, હવાર હવારમાં?

પતિ : બા'ર જાઉં છું. જવા દેહે?

પત્ની : કેથ્થે નથી જવાનું.

પતિ : ઊં તો જવાનો.

પત્ની : ના કઈને! એકવાર કેઈ તે હમજે કેમ ની? (વાળતાં વાળતાં) બધળો, આ કોરોના હો કા'રે જહે, તે નથી હમજાતું.

પતિ : કોરોના ની જાય તો મંઈ પેંહી ગિયો, પણ મને તો જવા દે. બે મઈના થવાના, ઘરની બા'ર પગ નથી મૂઈકો. એ હું આખો દા'ડો ઘરમાં ને ઘરમાં મરી રે'વાનું! આ તે કંઈ જિંદગી છે?

પત્ની : જે છે તે આજ છે. જીવવું ઓય તો જીવો ...

પતિ : હાચું કઉં છું, અ'વે જો ઘરમાં રે'વાને તો મરી જવા.

પત્ની : બા'ર જહો તો મરી જહો ... કંઈ હમજ પડે કે'ની! બા'ર કોરોના ...

પતિ : ને ઘરમાં ઢોરોના ... ત્રાસ ... (વિજયને દાખલ થતો જોતાં, હરખથી) આવી ગિયો, દીકરા! લઈ આઈવો?

વિજય : બધું બંધ છે, મલે તો લાવુંને?

પત્ની : અ'જાર વાર કીધું કે પોઈરાને ની મોકલો, પણ મારું તો માને જ કોણ?

પતિ : એની માને - લોચો માંગી માંગીને તો જીલના લોચા વળી ગિયા, પણ ખાવા ની પાઈમો તે ની જ પાઈમો ... (વિજયને) અઈલા વિજય, 'હુરતી' હો બંધ કે? ને પેલો જમનાદાસ ...

વિજય : બહું બંધ ... મારે પિઝા ખાવા છે ... પણ કંઈ ની મલે

પતિ : અઈલા ... બર્ગર હો ની કે?

વિજય : બર્ગર હો ની ને પાસ્તા હો ની ... નાસ્તા બહા બંધ ...!

પતિ : હું જમાનો આઈવો છે ... રઈવારે હાહુજીમાં કે માયસોરમાં ઝાપટતાં ઉતાં ... તે હો ગિયું જને!

(પત્નીને) લોકો તો ખાઉઘરા ઓય, પણ અંઈ તો ગલી હો ખાઉઘરી ઉતી તે તો કોઈ માનહે હો ની ...

(વિજયને) અઈલા ઢોસાની કોઈ લારી ...?

વિજય : ઢોસો માંગો તો ઠોંસો મળે એવું છે, પપ્પા ... હું તમે પણ ...? આખે રસ્તે પોલીસ છે ને દંડા મારે છે ... પેલા નાકેવાળા ચંદુ ચોટલીને તો રસ્તા વચ્ચે ઊઠબેસ કરાવી ...

પતિ : એમ લાગે છે કે ઘારીભૂસું તો ગયા જનમમાં ખાધેલાં ...

પત્ની : આ જનમમાં અ'વે મારા મઈરા પછી ખાજો ...

પતિ : તે તારા મરવા હુધી ઊં કંઈ રા' નથી જોવાનો, હમજી!

વિજય : મારું કંઈ કામ ની ઓ'ય તો ઊં ના'વા જાઉં!

પત્ની : હા,બેટા તું જા!

પતિ : ને કોરોનાનું હો ના'ઈ લાખ, જા!

(વિજય જાય)

પત્ની : અ'વે તમે વાહણ ...

પતિ : (વાસણ ઘસવા લાગે) આ વાહણ ઘહી ઘહીને તો ઊં ઘહાઈ ચાઈલો. એક કામ કર ... જરા ચા મૂક.

પત્ની : અ'જી ચાના વાહણ તો બાકી જ છે, તા' પાછી ચા?

પતિ : મૂકને અ'વે, એવું હું કરે છે? કપરકેબી ઊં ઘોઈ લાખા, પછી છે કંઈ?

પત્ની : મતલબ કે એ હો મારે જ ધોવાનાં છે ...

પતિ : અમણા કઉં તે! મેં કીધું કે ચાનાં વાહણ ઊં ઘોઈ લાખા ...

પત્ની : તે મારે પાછાં ધોવાં જ પડે છે ...

પતિ : તારે હું કામ ધોવાં પડે?

પત્ની : ઊં ની ઘોંઉ તો હાંજે ચા પીતી વખતે હાબુના પરપોટા નીકળહે ... મોમાંથી ... ચાલહે?

પતિ : અ'વે કોઈમાંથી નીકળે હો ખરા ... તેમાં હું ?

પત્ની : કોઈમાંથી જ નથી નીકળતા ... બાકી તો બધાંમાંથી હાબુ નીકળે છે.

પતિ : એક તો મજૂરી કરાવે ને ઉપરથી ચોપડાટે હો. એવું ઓ'ય તો તું જ કરની બધું. હારો એવો બેન્કનો સાચેબ ઉતો તે ઘાટી બની ગિયો આ કોરોનામાં ...

રેખા : (પ્રવેશતાં) મમ્મી, પેલા હામેવાળાં આંટી પૂછે છે ... : કે તમારે તાં' ઘાટી આવવા માંઈડો ... કે હું?

પત્ની : એ આન્ટીને બઉ પંચાત ... એને કે' કે એ ઘાટી નથી, 'માટી' છે.

રેખા : હારુ, કઉં છું કે ઘાટી નથી, માટી છે. (જવા જાય તેને રોકતાં)

પત્ની : ઓ ચિબાવલી ... છાની મર! એટલામાં હું કે'વાનું?

પતિ : (રેખાને) કે'કે' ... આંટીને કે' કે તારી મમ્મીએ માટીને ઘાટી જ કરી મૂઈકો છે ...

પત્ની : અ'વે છાના રે'હો જરા ... બે ઠોબલાં ઘઈહા ... તેમાં હું જગનભડાકા કરી લાઈખા? જરા કરવું પડે છે તેમાં તો કેટલું જોર પોંચે છે? હુરતીની જીલ બોલવામાં પૂરી ને ચાટવામાં હૂરી!

રેખા : મારે હું કરવાનું છે તે કોઈ કે'હે કે?

પત્ની : તું તારું કામ કર, જા!

પતિ : પોરી, તારા આ'તમાં હું છે? આમ લાવ તો!

રેખા : (હાથમાંની કંકોતરી આપતાં) લો, ભરતકાકાનાં લગનની કંકોતરી છે, જોવા હો ની દે'ય ... (જાય)

પતિ : (કંકોતરી જોતા) એની માને ... લગનહારા જેવા લગનહારા ચાઈલા પણ લગનમાં હો ની જવાવાનું ... આ ભરતને તાં' જવાનું થતે તો લાપસી ભજિયાંમાંથી તો ની જતે ... ને બામણીયા દાળનો ફડકો મારવાની જે મઝા આવતે ... અહાહાહા ... ! આ કોરોનાએ મેથી માઈરી ને બહું ગિયું

અમણા કઉં તેમાં ... બેનના ભજીએ ... કેટલા વખતથી ખમણ નથી ખાધા ... આ તે કંઈ રીત છે? અઈલા હુરતી પાંહેથી ખમણ ને દમણ લઈ લેહો તો એ તો વગર કોરોનાએ જ મરી જહે ... કંઈ હમજે કે ની ... હાવ રોંચા જેવા જ દેહું બધા. (કંકોતરી ફગાવે)

પત્ની : બઈળો આ અવતાર ...! આપણા કરતાં તો કૂતરાં હારાં ... બા'ર રખડે તો છે ... આપણે તો કૂતરાં કરતાં હો ગિયા ... ને તમારા ભયકા હો કંઈ ઓછા ની મલે ...

પતિ : અ'વે જીવ ભલડે તો કાં' લાખું? એના કરતા તો મરી જવાય તો હારું. મરી જવાય તો તો હંતાપ ઓછો ... પણ મરાય હો ની ને જીવાય હો ની તો કાં 'જવાનું?

પત્ની : ચૂલામાં!

પતિ : તે ચૂલામાં જવા તારે જ બધું છૂટકે ... તને કીધું કે ચા મૂક ... પણ ની ... મારી વાત તો તું માને જ હાની? રખેને ઘણી ... માતી જહે તો ...! એવી ખાંખણી ચડે છે કે તાપીમાં લખાવી મેલું ... આ હું હારું ... કંઈ જુલું જોવાનું જ ની ... એની એ બૈરી ... ને એના એ પોઈરાં ... આખો દા'ડો કાચપીચ ... કાચપીચ ...

પત્ની : એમ લવારા ની કરો .. મૂકું છું ચા. જપો જરા ... (ચા મૂકે)

પતિ : (હસતા) ઊં હો અમથો જ ગરમ થિયા કરતો છુંને! તું હો ચાનાં ઠોબલાં ઉતારી ઉતારીને કંટાળતી છે તે ઊં હું નથી જાણતો ? પણ ઊં હો હું કરું ...?

પત્ની : અ'વે જીવ ની બાળો ... ને જરા ખુરસીમાં બેહો ... ચા આપું છું. (પતિ નજીકમાં જ ખુરશી ખેંચીને બેસે. પત્ની ચા ગાળે ને કપ આપે) લો, ડાઝરામાં, ઝોંહાટો!

પતિ : (ચા પીતાં) હારી થઈ છે. ચા તો તારા આ'તની જ!

પત્ની : (હસતાં, બાજુમાં બેસતાં) બે દા'ડાથી કચરાપોતાં હો નથી થિયા ઘરમાં ...

પતિ : તે ઊં નથી કરવાનો, હમજી? કે' તારી પોરીને, આખો દા'ડો ટીવીમાં ભરાઈ રે'છે તે! રામાચણ જોય ને મા'ભારત જોય ... આ ઘરમાં મા'ભારત ચાલે છે તે નથી દેખાતું?

પત્ની : અ'વે તમે ટાઢા પડહો જરા! ઊં કરી લેવા બધું.

પતિ : કર! મારે કેટલા ટકા?

પત્ની : ઘર છે તો સાફ હો કરા ... ઘર જ ની ઓતે તો ...

પતિ : હાથી વાત છે ... સરકાર હો કે'યા કરે છે કે ઘરમાં રે'વ ... પણ જેને ઘર નથી તે કેમ કેમ રે'તા ઓહે તે તો ભગવાન જ જાણે!

પત્ની : એહો ની જાણતો ઓહે, એ તો કે' દા'ડાનો મંદિરમાં ભરાઈ ગયો છે ...

પતિ : એની હો દશા જ બેઠી છે જો ... છપ્પનભોગ ખાનારાનો હો કોણ ભાવ પૂછવું ઓહે તે તો ભગવાન જ જાણો! (બંને હસે)

પત્ની : અ'વે ભગવાન જેવો ભગવાન મંદિરની બા'ર ની નીકળતો ઓય તો ...

પતિ : (હસતા) આપણે હું કાંદા ખાવા ઘરની બા'ર જવું જોઈએ, એમ જ ને? હો ટકા હાથી વાત!

પત્ની : અ'વે હમજ્યા ... (હસે)

પતિ : ચાલ એ જ વાત પર એક યા મૂકી દે!

પત્ની : (આશ્ચર્યથી) હેં?

(બધું સ્થિર)

000

e.mail : ravindra21111946@gmail.com

આ મુશ્કેલ સમયમાં (10)

• સુમન શાહ

= = = ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યમાં રવીન્દ્રનાથને ઉપલબ્ધ કરાવવાના જે કંઈ પ્રયાસો થયા છે તેમાં 'રવીન્દ્ર દર્શન' ગુટકાએ અને સંલગ્ન 'વિશ્વમાનવે' પણ પાયાનાં પૂરણ કર્યાં હતાં = = =

= = = રવીન્દ્રસૃષ્ટિમાં નારી એના પ્રકૃતિગત સ્વરૂપે વ્યક્ત થઈ છે. મનુષ્યજીવનના એક દુર્નિવાર અને અવિનાલાવી ઘટક તરીકે નારીનું જે મૂલ્ય છે, તેને પોતાની સર્જકતાના દ્રાવણમાં ઓંગાળીને એમણે નવેસરથી અજવાળી આપ્યું છે = = =

ચાલો, રવીન્દ્રનાથ પાસે જઈએ, આજે એમનો જન્મદિવસ છે.

છેલ્લા દોઢ-બે માસથી સ્વાભાવિકપણે જ આપણે ભગવાનને બહુ યાદ કરીએ છીએ. ભગવાને મોકલેલા કોરાના વિશે એને-ને-એને શું કામ પૂછવું? પૂછવું તો શી રીતે પૂછવું? કેમ કે એનું સરનામું કોઈ પાસે નથી. ભગવાનના દૂતો જો કોઈ હોય તો એમને પૂછી શકાય. પણ એ ય મહિમાવન્તો ક્યાં છે આપણા નસીબે, આપણી વચ્ચે?

રવીન્દ્રનાથે એમના 'પ્રશ્ન' નામના એક કાવ્યમાં ભગવાનને ઠીક પ્રકારનો ઠપકો આપ્યો છે. એટલું જ નહીં, દેવદૂતને પાછા વળાવ્યા છે.

કેમ કે, કવિએ અને એમના આ કાવ્યનાયકે જોયું છે ને કાવ્યમાં કહ્યું પણ છે કે આ સંસારમાં અસહાય વ્યક્તિઓ પર

પ્રહારો થયા છે, હિંસાઓ થઈ છે. જોયું છે ને કહ્યું છે કે પ્રતિકારહીન પ્રબળ અપરાધી સામે ન્યાયની વાણી મૂંગી મૂંગી રડતી રહેતી હોય છે. જોયું છે ને કહ્યું છે કે ઘોર યાતનાને કારણે તરુણ બાળક પાગલ બની ગયું હોય ને પથ્થરે માથું ફૂટી મરી ગયું હોય.

આમ, હિંસા અન્યાય અને યાતનાની વાતે નાયકનો કણક રુદ્ધ છે. વાંસળી એની ગીતવિહોણી છે. એણે ભગવાનને પૂછ્યું છે : જેણે વાયુ તારો બનાવ્યો ઝરૂં, હોલવ્યો તારો દીવો, કરી છે તે શું ક્ષમા એમને, વર્ષાવ્યો છે પ્રેમ-ઝરો? : એટલે નાયકે ભગવાનને કહી દીધું કે -

ભગવાન ! યુગે યુગે તેં વારંવાર પાઠવ્યા તારા દૂત

દયાહીન આ સંસારે

ઉપદેશ દઈ ગયા એ સૌ : 'સૌને ક્ષમા કરો'.

કહી ગયા : 'સૌ પર પ્રેમ રાખો, ઘોઈ નાખો અંતર-દ્વેષ-વિષ'.

પૂજનીય એ સૌ, સ્મરણીય બધા યે

તો યે બહારને દ્વારેથી

આજે દુર્દિને પાછા વળાવ્યા મેં એમને

કરીને વ્યર્થ નમસ્કાર.

કોરોનાની પ્રબળતા અને રાજસત્તા જેવાં માનવીય તન્ત્રોની નિર્બળતા વચ્ચે આ મુશ્કેલ સમયમાં કશા પરિણામે નહીં પહોંચાડનારો જ્યારે ગજગ્રાહ સંભવ્યો છે, ત્યારે માનવજાત અસમંજસમાં પડી ગઈ છે કે કયા ભગવાનને કે તેના કયા દૂતને શું કહેવું અને કહેવું તો કેવી રીતે કહેવું ...

જો કે આજે ચિત્તમાં મારા રવીન્દ્રસૃષ્ટિના મારી કારકિર્દીમાં થયેલા પ્રવેશ અને તે પછીના અનુબન્ધનાં કેટલાંક સ્મરણો ઊભર્યાં છે. મારે એની વાતો અહીં ખાસ ઉમેરવી છે.

૧૯૬૧, રવીન્દ્રનાથનું જન્મશતાબ્દી વર્ષ. હું જુનિયર બી.એ.માં હતો. કૉલેજમાં ત્રિ-દિવસીય રવીન્દ્રોત્સવ યોજાયેલો. એમાં રવીન્દ્ર-સંગીત અને તેમાં કાવ્યગાનનો કાર્યક્રમ પણ હતો. ત્યારે હું ઠીક ઠીક સારું ગાઈ શકતો'તો. અમે ચારપાંચ જણાં રવીન્દ્રનાથનાં જુદાં જુદાં ગીત ગાતાં'તાં પણ એક જે ખૂબ યાદ રહી ગયું છે, તેના બોલ છે - બાદલ મેઘે બાદલ બાજે ...

અમે ગાતાં હતાં બાદલ મેઘે .. અને બરાબર એ જ વખતે બન્યું એવું કે આખી સભા કૉલેજની બારીઓ બહારના આકાશ જોવા લાગી. સૌએ જોયું તો ઘનશ્યામ વાદળ ગગડેલાં ને જોતજોતાંમાં જોરદાર વરસાદ શરૂ થયેલો. જૂન-જુલાઈના એ સમયે અમારા ગાયને જ જાણે વર્ષાઋતુને ઘરતી પર બોલાવી લીધેલી ... એ (સાંજ અને) રાત મારા માટે કેટલીક સુખદ રાતોમાંની એક છે.

એ જ વર્ષમાં, ભોગીલાલ ગાંધીએ એમના 'વિશ્વમાનવ' સામયિકનો 'રવીન્દ્ર દર્શન' નામે વિશેષાંક પ્રકાશિત કરેલો. અંકનું કાઉન સાઈઝમાં પુસ્તક પણ કર્યું હતું. એના પહેલા જ મુખપૃષ્ઠ પર છાપેલું - 'કિંમત રૂપીઆ આઠ'. પૃષ્ઠનું એ પુસ્તક ત્યારે પણ મને બહુ જ સસ્તું લાગેલું. હું અને રશ્મીતા એને વ્હાલમાં 'ગુટકો' કહેતાં ...

બાદલ મેઘે બાદલ બાજે-ની ધૂન તે દિવસથી મનમાં રમ્યા કરતી'તી, તે મને લગની લાગેલી કે બંગાળી શીખું, શીખું જ ... પુસ્તકો લાવીને પ્રયાસ ચાલુ કરેલો, પણ વ્યર્થ ! મેં રશ્મીતાને કહેલું - તું બંગાળી શીખી લે. એને ગમેલું અને મને યાદ છે, કંમ્પસના ઘરેથી બસમાં એ ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં શરૂ થયેલા બંગાળીના ક્લાસમાં પ્રેમથી શીખવા જતી. પણ દીકરાઓની કારકિર્દીના ઘડતર કાજે એણે જેમ પીએચ.ડી. પૂરું કરવાનું જતું કર્યું એમ બંગાળી શીખવાનું પણ સાવ જ છોડી દીધું ...

મારું બધું કામ એ ગુટકાથી નહીં જતું. પણ હું જીવ વાર્તાનો હોઈશ તે સૌ પહેલો પૂરી ગમ્ભીરતાથી રવીન્દ્રનાથની ટૂંકીવાર્તાઓમાં પરોવાયો. મેં લેખ પણ કર્યો, 'રવીન્દ્ર-નવલિકા'. મને રવીન્દ્ર-ચન્દ્રક પણ અપાયો. પંચદાતુના ચન્દ્રક પર રવીન્દ્રનાથની છબિ ઉપસાવી છે. મને અપાયેલા ચન્દ્રકોમાં સર્વથા સુંદર એ સ્તો છે !

પણ મારો રવીન્દ્રપ્રેમ વિકસ્યો તે ગુરુ સુરેશ જોષીના કારણે. એમને વાંચું તેમ રવીન્દ્રનાથને પણ વાંચું. ગુરુ પર 'ટાગોરવેડા'-નો આક્ષેપ થયો છતાં હંમેશાં લાગ્યું કે ના, સુરેશભાઈ સંસ્કૃત શિષ્ટ સાહિત્ય અને સમગ્ર ભારતીય પરમ્પરાથી સાવધાનપણે પ્રભાવિત છે, રવીન્દ્રનાથથી પણ, તે છતાં, સુરેશભાઈ સુરેશભાઈ છે. ભોગીલાલ ગાંધી-સમ્પાદિત એ ગુટકામાં લેખકો અને અનુવાદકોમાં ભોગીલાઈ ઉપરાન્ત ઉમાશંકર જોષી, સુન્દરમ્, સુરેશ જોષી, ગુલામ મોહમ્મદ શેખ, અનિરુદ્ધ બ્રહ્મભટ્ટ, જયંતિલાલ આચાર્ય, કે.જી. સુબ્રહ્મણ્યમ્, નગીનદાસ પારેખ, નારાયણ દેસાઈ, રમણલાલ સોની અને સુલદ્રા ગાંધી તો છે જ પણ સુરેશભાઈનાં લેખનો-અનુવાદો એમાં સર્વાધિક છે.

હજી હમણાં, ૨૦૧૯માં, વિપુલ કલ્યાણી અને તેમના પરિવારના આર્થિક સહયોગથી અને ગુજરાતી લૅક્સિકનના વ્યવસ્થાતન્ત્રની મદદથી 'વિશ્વમાનવ' સમગ્રની પ્રકાશ ન. શાહના સમ્પાદન હેઠળ, ડિજિટલ આવૃત્તિ પ્રકાશિત થઈ છે, એમાં આ વ્હાલો ગુટકો પણ સમાવિષ્ટ છે. 'નિરીક્ષક'-માં પ્રકાશભાઈએ એ વિશે ઉપકારકપણે દીર્ઘ એવો લેખ પણ કરેલો.

મારે ખાસ કહેવું છે કે ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યમાં રવીન્દ્રનાથને ઉપલબ્ધ કરાવવાના જે કંઈ પ્રયાસો થયા છે તેમાં

આ ગુટકાએ અને સંલગ્ન 'વિશ્વમાનવે' પણ પાયાનાં પૂરણ કર્યાં હતાં.

કઈ સાલ તે યાદ નથી. પણ મુમ્બઈ, ચર્ચગેટ પરની ઈન્ડિયન મર્ચન્ટ ચેમ્બર, તેના હોલમાં, કાલિદાસ શેક્સપીયર અને રવીન્દ્રનાથ સંદર્ભે એક ત્રિ-દિવસીય પરિસંવાદ થયેલો. એમાં મેં 'રવીન્દ્રસૃષ્ટિમાં નારી' વિષયે વ્યાખ્યાન આપેલું. ત્યારે બધો સમય રવીન્દ્રનાથની નવલકથાઓ સિવાયનું કશું જ વાંચેલું નહીં. વ્યાખ્યાનમાં મેં એ સૂરને સ્થિર કરેલો કે રવીન્દ્રસૃષ્ટિમાં નારી એના પ્રકૃતિગત સ્વરૂપે વ્યક્ત થઈ છે. મનુષ્યજીવનના એક દુર્નિવાર અને અવિનાભાવી ઘટક તરીકે નારીનું જે મૂલ્ય છે, તેને પોતાની સર્જકતાના દ્રાવણમાં અંગાળીને એમણે નવેસરથી અજવાળી આપ્યું છે.

વ્યાખ્યાનમાં મેં દર્શાવેલું કે એમની સૃષ્ટિમાં નારીનાં મને ચાર સ્વરૂપો જોવા મળ્યાં છે : પ્રિયા કે પ્રેયસી સ્વરૂપ : 'ચૉખેર બાલિ'-ની વિનોદિની. 'ઘરે-બાહિરે'-ની વિમલા. બીજું સતી-લક્ષ્મી સ્વરૂપ. તે પ્રિયા પ્રેયસી પત્ની કે માતા હોઈ શકે. એમનાં મોટા ભાગનાં નારી-પાત્રો સતી-લક્ષ્મીનો સંસ્કાર ધરાવતાં હોય છે પણ પછી ઘણાંમાં એ સંસ્કાર છિન્ન થઈને લુપ્ત થઈ જાય છે. આ સ્વરૂપની ઉત્કૃલ્લ રમણા તો જોગાજોગ'-ની કુમુદિનીમાં અનુભવાય છે. ત્રીજું છે, ભગવતી-અમ્બા સ્વરૂપ. ભગભગ બધી રચનાઓમાં માતાઓ ભગભગ આ સ્વરૂપે છે, પણ 'ગોરા'-ની આનન્દમયી તો એવી વિશુદ્ધ માતા છે. પોતે નહીં જણેલાં એવાં ગોરા-વિનયને કે સુચરિતા-લલિતાને એ, અનર્ગળ વાત્સલ્ય અને પ્રેમ બહુ સહજ ભાવે અપી શકી છે. ચૉથું છે, આધુનિક સ્વરૂપ. નવ યુગનો સીધો પ્રભાવ 'ગોરા'-ની વરદા સુન્દરી પર છે. જો કે, કવિ આધુનિક પ્રભાવોનું નારીમાં જે સુગઠિત સ્વરૂપ ઝંખતા હતા તેનું ઉત્તમ પ્રતીક તો સુચરિતા જ છે. વ્યાખ્યાનનું મેં લેખરૂપે મારા પુસ્તક 'કથાપદ'-માં પ્રકાશન કર્યું છે. એ લેખ ૩૨ પેજનો છે એટલું એમાં પ્રવેશતાં પહેલાં ધ્યાનમાં રાખવું.

કોરોનાવાયરસને કારણે સંખ્યાબંધ મૌત જે થયાં છે એ સ્ત્રી-પુરુષોમાં, કહેવાય છે કે, પુરુષોની સંખ્યા મોટી છે. એ કારણે, એટલે કે એ નર્ચા દુઃખદ કરુણ અકસ્માતે, વિધવા થયેલી સ્ત્રીઓમાં નારીનાં આ બધાં જ સ્વરૂપો હશે એમ માનવું જરાયે ખોટું નથી - કોઈ કોઈની પ્રિયા કે પ્રેયસી હશે - કોઈ કોઈની સતી-લક્ષ્મી હશે - કોઈ કોઈની ભગવતી-અમ્બા કે કોઈ કોઈની આધુનિકા હશે ... એ સૌ માટે જેટલી દિલસોજી વ્યક્ત કરીએ એટલી ઓછી છે

(May 7, 2020 : Ahmedabad)

.....